

УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИЙ ПРОЕКТ
„ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ДЛЯ ДІТЕЙ З
ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ ”

2008-2013рр.

за підтримки Канадської агенції
міжнародного розвитку (CIDA)

Інклюзивна освіта – перспектива нова.
Хоч різні можливості – рівні права!
Кожна дитина – це цілий світ,
Освіта, повага і рівність для всіх!

Компонент „Соціальна політика”

Модуль

Вступ до питань „інвалідності”

Авторський колектив:

Ольга Красюкова-Еннс, Канадський центр вивчення неповносправності

Елеонора Чорнобой, Канадський центр вивчення неповносправності

Лариса Байда, Національна Асамблея інвалідів України

Антоніна Обухівська, експерт Проекту

ВСТУП

Модуль „Вступ до питань „інвалідності” був створений в межах українсько-канадського проекту „Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні”, що розпочав свою діяльність в Україні в 2008 році. Реалізація проекту стала можливою завдяки підтримці Канадської агенції з міжнародного розвитку (CIDA).

Метою проекту є змінення ставлення уряду, закладів освіти та неурядових організацій (НУО) до людей з особливими потребами шляхом представлення різних основоположних компонентів системи інклюзивної освіти, а саме: формування політики у сфері освіти та соціальних послуг, яка спрямовуватиметься на розбудову інклюзивної моделі освіти в Україні.

Отож, для досягнення поставлених цілей в проекті визначено три напрями діяльності:

Компонент „Соціальна політика”

Основи політики, що сприяє залученню дітей з особливими потребами у загальноосвітні школи і громади, засновані на принципах участі Міністерства праці та соціальної політики України та Міністерства освіти і науки України в обох експериментальних регіонах.

- Цільові заклади можуть організовувати і проводити тренінги щодо формування політики.
- Проводити аналіз політики, яка була розроблена в обох експериментальних регіонах.
- Спроможність усіх рівнів уряду, навчальних закладів та НУО спільно формувати політику.

Компонент „Освіта”

Існування у двох експериментальних регіонах України та запровадження програм інклюзивної освіти для дітей та молоді з особливими потребами.

- Спроможність шкіл розробляти і надавати програми інклюзивної освіти.
- Покращення здатності батьків дітей з особливими потребами брати більш активну участь у процесі навчання їхніх дітей.
- Впровадження курсів з інклюзивної освіти на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Компонент „Громадянське суспільство”

У двох експериментальних регіонах та на загальнонаціональному рівні зросте спроможність неурядових організацій підтримувати і впроваджувати залучення дітей і молоді з особливими потребами.

- Покращення знань та вмінь цільових НУО щодо впровадження інклюзивних процесів у школі та громаді, а також їхня здатність розробляти і надавати послуги і програми з інклюзії.

Українсько-канадський проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»: тренінгові модулі. – К., 2011. – 132с.

- Створення експериментальних інклюзивних ресурсних центрів.
- Розроблення моделі системи інноваційних грантів.
- Покращення здатності цільових НУО формувати і впроваджувати стратегію спілкування.
- Здатність цільових НУО ініціювати та стабільно утримувати інформаційну мережу з партнерами з метою прискорення процесу інклюзії.

Тренінговий модуль „Вступ до питань „інвалідності” складається з трьох навчальних модулів, які представлені у логічній послідовності:

- 1) „Інвалідність ” в контексті прав людини
- 2) Взаємозв'язок між розвитком та „інвалідністю ”
- 3) Інклюзивна освіта - шлях до рівних можливостей

Загальна тривалість тренінгу – 7 год. (1 або 2 дні). Такий підхід дає можливість більш гнучкого планування тренінгу чи кількох тренінгів відповідно до можливостей учасників.

Кожен навчальний модуль містить: актуальність теми, завдання теми, термінологічний словник до теми, матеріал до теми, а також список літератури, яку тренер може використати при підготовці до тренінгу.

Як завжди, ми бажаємо успіхів тренерам, які є високопрофесійними особистостями! Успіхів!

Вступ до модуля:

Тренінговий модуль „Вступ до питань „інвалідності” було розроблено канадськими та українськими експертами в рамках проекту „Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні”. Структура тренінгу вибудована з урахуванням цілей та завдань проекту.

У першій частині даного модуля пропонується інформація з різних галузей знань, яка стане теоретичним підґрунтям для розуміння питань „інвалідності”, різних моделей та теорій „інвалідності”, питань соціальної інклюзії.

У другій частині модуля представлено „лінзу інвалідності” - інструмент для розробки та впровадження політики, яка є інклюзивною стосовно осіб з інвалідністю.

Третя частина модуля присвячена питанням інклюзивної освіти та її практичного впровадження в Україні. Під час тренінгу учасники зможуть закріпити свої теоретичні знання практичними вправами, використовуючи власний професійний досвід.

Мета:

- поглибити знання учасників тренінгу з питань розуміння „інвалідності”, прав осіб з інвалідністю, потреб та перешкод на шляху реалізації в українському суспільстві „соціальної інклюзії”;
- розкрити зміст поняття „інклюзивна освіта”;
- визначити умови впровадження інклюзивної освіти в Україні;
- надати практичні знання для запровадження змін з питань соціальної політики в сфері освіти осіб з інвалідністю.

Завдання модуля:

➤ Систематизувати знання щодо:

- понять „інвалідність”, „соціальна інклюзія”, „інклюзивна освіта”, „лінза інвалідності”;
- філософії прав людини та існуючих підходів до питань „інвалідності”;
- питань „соціальної інклюзії”;
- існуючого міжнародного досвіду у впровадженні інклюзивного навчання.

➤ Сформувати навички (вміння) щодо:

- роботи в команді;
- оцінювання соціальної політики крізь „лінзу інвалідності” на національному та регіональному рівнях, на рівні громад, шкіл тощо;
- розроблення, ініціювання та впровадження навчальних заходів, які підсилюють використання загальноприйнятих інклюзивних практик.

Методологія:

Під час тренінгу використовуються різноманітні активні та інтерактивні методи навчання. Здебільшого лекції, презентації, перегляд відеофільмів, дискусії.

До уваги тренера!

Перед підготовкою до тренінгу необхідно передбачити можливість вільного переміщення і комфортного перебування учасників з особливими потребами у приміщенні, його архітектурну, комунікаційну, інформаційну доступність.

Учасники:

Учасниками тренінгу можуть бути представники громадських організацій, державних структур, відповідальних за формування соціальної політики щодо осіб з інвалідністю, викладачі вищих навчальних закладів, вчителі шкіл, представники психолого-медико-педагогічних консультацій та всі зацікавлені особи, які будуть використовувати набуті знання в межах своєї професійної діяльності для впровадження інклюзивної освіти в Україні.

Кількість учасників: 20 – 25 осіб.

Тематичний план модуля

Тема, підтема	Час (у хвиликах)
Вступ	
Знайомство. Мета та завдання тренінгу. Очікування учасників	40 хв.
Тема 1. „Інвалідність ” в контексті прав людини	
1.1. Теорія „інвалідності ”	45 хв.
1.2. Моделі „інвалідності ”	90 хв.
1.3. „Інвалідність ” та дискримінація	60 хв.
Усього хв.	235 хв.
Тема 2. Взаємозв'язок між розвитком та „інвалідністю ”	
2.1. Соціальна інклюзія – рівність можливостей для всіх	50 хв.
2.2. „Лінза інвалідності ” – інструмент для розробки та впровадження політики.	45 хв.
Усього хв.	95 хв.
Тема 3. Інклюзивна освіта – шлях до рівних можливостей	
3.1. Інклюзивна освіта як один з аспектів прав людини	60 хв.
Усього хв.	60 хв.
Підведення підсумків роботи тренінгу	30 хв.
Усього за модулем хв.	7 год.

Вступ

Знайомство. Мета та завдання тренінгу. Очікування учасників. Правила роботи.

Актуальність

Даний етап необхідний для ознайомлення учасників із метою тренінгу, налаштування групи на ефективну роботу, виявлення очікувань групи, а також вирішення організаційних питань.

Завдання

- ознайомити учасників із метою та завданнями тренінгу;
- познайомити учасників один з одним;
- створити доброзичливу атмосферу;
- встановити правила роботи на тренінгу;
- налагодити зворотній зв'язок між тренером та учасниками.

Необхідні матеріали для тренінгу: фліпчарт, ручки, кольорові стікери, маркери, папір.

Зміст теми та пропонуванний час

Вид навчальної діяльності	Назва	Пропонуванний час
	Вступ	10 хв.
Робота з групою	Знайомство	20 хв.
Індивідуальна робота учасників	„Очікування” учасників	15 хв.
Мозковий штурм	Правила тренінгу	5 хв.
Усього (вступ)		50 хв.

Змістовне наповнення теми

Завдання для виконання:

Опис завдання:

1. Привітати з початком роботи та представити організаторів тренінгу.
2. Коротко розповісти про українсько-канадський проект „Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні”, в межах якого проводиться даний тренінг.
3. Познайомити з метою тренінгу та планом проведення.

4. Надати можливість учасникам поставити запитання й отримати відповідь про хід проведення тренінгу, його цілі та завдання.

Знайомство учасників тренінгу

Методи навчання: робота з групою.

Завдання для виконання:

Опис завдання:

1. Учасники розташовуються в аудиторії по колу. Учасники, які сидять поруч, об'єднуються в пари.
2. Тренер пропонує всім парам за п'ять хвилин дізнатися якомога більше один про одного - ім'я, організацію, місто, сферу професійних інтересів та захоплень, надзвичайний вчинок у житті тощо.
3. Учасники представляють один одного.

„Очікування” учасників

Методи навчання: індивідуальна робота учасників.

Завдання для виконання:

Опис завдання:

1. Тренер роздає всім учасникам заздалегідь підготовлені кольорові стікери та просить їх відповісти на питання „Що я очікую від тренінгу?”.
2. Після того, як учасники закінчили відповідати на питання, вони кріплять свої стікери на аркуші ватману.

При потребі тренер допомагає учасникам з функціональними обмеженнями записати свої „очікування”.

Правила тренінгу

Методи навчання: мозковий штурм.

Завдання для виконання:

Опис завдання:

1. Тренер звертається до учасників із пропозицією обговорити та затвердити правила тренінгу, яких необхідно дотримуватися з метою забезпечення ефективної роботи тренінгу та досягнення його завдань. Пропозиції, що надходять, коротко обговорюються та записуються на аркуші ватману, який протягом всього тренінгу знаходиться в полі зору учасників.

Потому як записано всі пропозиції тренер ще раз озвучує їх для того, щоб врахувати особливі потреби учасників з функціональними обмеженнями.

ТЕМА 1. „Інвалідність” в контексті прав людини

1.1. Теорія інвалідності

Актуальність теми

Поглиблене розуміння поняття „інвалідності” необхідне для запровадження нових тенденцій в сфері формування політики, що стосується людей з інвалідністю, здійснення ефективних стратегій і практичних дій у сфері захисту прав осіб з інвалідністю на освіту, удосконалення законотворчої роботи з цих питань .

Завдання теми:

- структурувати знання учасників про підходи та розуміння „інвалідності”.

Перелік роздавального матеріалу до теми:

- План дій Ради Європи щодо сприяння правам і повній участі людей з обмеженими можливостями в суспільстві: покращення якості життя людей з обмеженими можливостями в Європі в 2006-2015 роках.
- Конвенція ООН про права інвалідів.
- Всесвітня програма дій щодо інвалідів, прийнята Генеральною Асамблеєю 3 грудня 1982 року (Резолюція 37/52).
- Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 48/96.
- Конституція України.
- Закон України „Про реабілітацію інвалідів в Україні”.
- Закон України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”.

Термінологічний словник до теми

Інвалідність - поняття, яке еволюціонує і є результатом взаємодії, що відбувається між людьми з інвалідністю та перешкодами у стосунках і середовищі, і яка заважає їхній повноцінній і дієвій участі в житті суспільства на рівні з іншими (*Конвенція ООН про права інвалідів*).

Інвалідність - міра втрати здоров'я та обмеження життєдіяльності, що перешкоджає або позбавляє конкретну особу здатності чи можливості здійснювати діяльність у спосіб та в межах, що вважаються для особи нормальними залежно від вікових, статевих, соціальних і культурних факторів (*Закон України „Про реабілітацію інвалідів в Україні”*).

Зміст теми та пропонуванний час

Вид навчальної діяльності	Назва	Пропонуванний час
Лекція-презентація, відповіді на запитання	Теорія „інвалідності”	45 хв.
Усього (тема 1.1.в цілому):		45 хв.

Змістовне наповнення теми

Теорія „інвалідності”

Методи навчання: лекція-презентація.

Матеріали для обов'язкового вивчення: лекційний матеріал, відеоматеріали.

Теоретичний матеріал до теми 1.1.

Історичний огляд етапів розвитку людської цивілізації свідчить, що уявлення про „інвалідність” еволюціонують, критерії її визначення зазнають змін і поступово переносяться із сфери життя окремого індивіда у сферу організації життєдіяльності самого суспільства. Суспільство стає на позицію, що витоки „інвалідності” коріняться в самому суспільстві. „Інвалідність” – соціальне явище, а не медична проблема особи. Така позиція – ознака демократичного, побудованого на гуманістичних позиціях та цінностях, суспільства, що досягло високо рівня духовного і культурного розвитку.

Різні уявлення про „інвалідність”, що сформувались в різних країнах упродовж історичних періодів розвитку людства, сформували 5 найбільш відомих визначень цього стану, які співіснують й до тепер і різною мірою є властивими сучасним державам світу.

Розуміння змісту визначення „інвалідності” має значення для спілкування, постановки цілей і розробки планів щодо зміни соціальної політики.

1. Біомедичне визначення

„Інвалідність” прирівнюється до хвороби чи вади, що пов'язана безпосередньо зі станом здоров'я і вказує на те, що „негаразд” з особою. Згідно з цим визначенням медичний стан стосується лише цієї особи.

2. Філантропічне визначення

Історично є старішим, ніж „біомедичне” визначення, і розглядає „інвалідність” як „людську трагедію”. Відповідно до неї особа з інвалідністю є об'єктом співчуття і доброчинності, стан її є підґрунтям для виникнення стресу

не лише в осіб з інвалідністю, але й в їхніх родинах (особисте горе, знецінення, ізоляція).

3. Соціологічне визначення

Відображає „інвалідність” як форму людської „відмінності” від соціальних „норм”, яка не збігається за своїми можливостями рівням участі у житті суспільства, властивим решті громадян. При такому розумінні „інвалідність” застосовується не лише до окремої особи, але й до сфери соціальних відносин за здатністю виконувати соціальні норми. Людям з інвалідністю нав’язують соціальні ролі, змушують їх виконувати (нездатний, дискримінація, знецінення).

4. Економічне визначення

Відповідно до цього бачення „інвалідність” розкривається як кількість соціальних витрат. Люди з інвалідністю стають причиною збільшення витрат у зв’язку з певними потребами (лікування, реабілітація, матеріальна допомога) та через їхню обмежену продуктивність на роботі (менше навантаження, добір робочих операцій) у порівнянні зі здоровими людьми (клопіт).

5. Соціально-політичне

„Інвалідність” неможливо розглядати ізольовано від соціального і фізичного світу, який інколи є причиною обмежень людей з інвалідністю. „Інвалідність” – це наслідок неадекватного можливостям людини середовища.

Перші чотири визначення є схожими між собою – вони визначають проблему „інвалідності” у межах особи (лише як її власну). Ці точки зору несуть в собі серйозне негативне значення: 1) негативну оцінку – знецінення особи з інвалідністю, її можливостей; 2) розрізнення і відсторонення, тобто ізоляцію і дискримінацію; 3) зайвий клопіт; 4) орієнтування на медичний аспект при визначенні проблем і потреб. Суспільство полишає людей з інвалідністю наодинці, піддає дискримінації.

П’яте визначення – соціально-політичне кардинально змінює уявлення про «інвалідність» і спосіб інтерпретації цього поняття. Принципова відмінність його від інших визначень – у виведенні інвалідності з індивідуальної сфери особистості і перенесенні її у сферу соціального оточення.

З прийняттям Генеральною Асамблеєю ООН Конвенції ООН про права інвалідів (2006 рік) було визначено єдиний підхід до визначення поняття „інвалідність”, як поняття, що еволюціонує і „що інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми з інвалідністю та перешкодами у стосунках і середовищі”. Конвенція прописує динамічний підхід, що дозволяє певні адаптації із збігом певного проміжку часу та в різних соціально – економічних обставинах. Підхід, визначений Конвенцією до „інвалідності” також наголошує на існуванні значного впливу бар’єрів в оточенні та ставленні, які панують в суспільстві щодо людей з інвалідністю. Конвенція більшою мірою вказує, ніж визнає тих осіб, яких можна вважати особами з інвалідністю. Безумовним є усвідомлення того, що держави самі можуть розширювати коло осіб, на яких буде поширюватися такий захист, з тим, щоб включати у це коло, наприклад, осіб з нетривалою непрацездатністю.

Нажаль, в Україні поняття про людину з інвалідністю асоціюється виключно з людиною, яка має офіційне медичне підтвердження статусу інваліда певної групи (I, II, III), що означає рівень її працездатності, і в залежності від цього отримує від держави матеріальну допомогу у вигляді пенсії.

Відповідно до статті 3 Закону України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”, „Інвалідність як міра втрати здоров’я визначається шляхом експертного обстеження в органах медико-соціальної експертизи Міністерства охорони здоров’я України”.

Після лекції тренер надає змогу учасникам задати питання.

Можливі контрольні питання для учасників тренінгу:

1. Яке значення має розуміння „інвалідності”?
2. Який існує взаємозв’язок між розумінням „інвалідності” і формуванням соціальної політики?

1.2. Моделі „інвалідності”

Актуальність теми

Розуміння даної теми надасть можливість пропагувати та відстоювати проблематику „інвалідності” через призму прав людини, що в свою чергу може вплинути на зміну підходів у думках та поведінці всіх верств населення та держави.

Завдання теми:

- систематизувати знання учасників тренінгу щодо існуючих моделей „інвалідності” та їхній вплив на формування соціальної політики.

Перелік роздавального матеріалу до теми:

- Лекційний матеріал.

Термінологічний словник до теми:

Модель „інвалідності” – узагальнений, компактний і усвідомлений виклад уявлень про „інвалідність”, на який орієнтується суспільство, запроваджуючи зміни і визначаючи основи соціальної політики щодо людей (дітей) з інвалідністю.

Модель „інвалідності” може розглядатись одночасно як концепція політики щодо людей з інвалідністю.

Зміст підтеми та пропонований час:

Вид навчальної діяльності	Назва	Пропонований час
Лекція, відповіді на запитання	Моделі „інвалідності”	1 год. 30 хв.
Усього (тема 1.2. в цілому):		90 хв.

**Змістовне наповнення підтеми
„Моделі „інвалідності”**

Методи навчання: лекція, відповіді на питання.

Матеріали для обов'язкового вивчення: лекційний матеріал.

Теоретичний матеріал підтеми 1.2.

На основі різного розуміння „інвалідності” сформувались і різні моделі „інвалідності”.

Моральна модель „інвалідності”

Суспільство вважає інвалідність наслідком гріха. Це найстаріша модель, яка найменш поширена сьогодні. Зумовлена неосвіченістю і забобонами. За таких поглядів „інвалідність” пов'язується з гріхом і соромом, і часто асоціюється з почуттям провини. Сім'ї, які прийняли таку модель, приховують своїх дітей з вадами розвитку від сторонніх очей, соромляться їх. Її називають „моделлю особистої трагедії”.

Медична модель „інвалідності”

Розглядає інвалідність як дефект чи хворобу, які потребують, насамперед, медичного втручання. Панує переконання - якщо людину вилікувати, її проблема перестане існувати. За таких умов людина з інвалідністю в силу обставин опиняється відстороненою від суспільного життя. Життєдіяльність такої людини зосереджується в колі ближнього оточення: сім'ї, родинних стосунків і надавачів медичних послуг. Суспільство не вважає своїм обов'язком надати місце особам з інвалідністю серед інших його членів, оскільки вони є поза межами суспільства, і чекають поки їх вилікують. Особа з інвалідністю перебуває у ролі хворого, а тому не має жодних зобов'язань перед суспільством. При цьому лікарі й інші фахівці виступають найбільш компетентними у їхніх проблемах. Цю модель іноді називають ще „адміністративною”, оскільки вона бере початок із системи соціального забезпечення та охорони здоров'я. Прихильники медичної моделі до цього часу мають вплив на законодавство, соціальну політику та організацію соціального обслуговування. Наприклад, в Україні до цього часу визнання особи, що має інвалідність, здійснюється перш за все за результатом медико-соціальної

експертизи. Можна сказати, що дана модель „інвалідності ” є на сьогодні найбільш підтриманою в Україні.

Реабілітаційна модель „інвалідності ”

Відгалуження, різновид медичної моделі. Розглядає інвалідність як таку, що потребує послуг фахівця з реабілітації (медичної, фізичної, психологічної) чи іншої допоміжної професії. У руслі цієї моделі виник метод реабілітації „працетерапія ”. Ця модель розвинулась після Другої світової війни, коли ветерани поверталися додому з інвалідністю і їм потрібно було заново адаптуватися до життя у суспільстві.

Економічна модель „інвалідності ”

Дана модель є продовженням медичної моделі та передбачає перерозподіл прибутків між різними категоріями населення там, де в якості методологічного підґрунтя застосовується медична модель „інвалідності”. Вплив економічної моделі „інвалідності” можна прослідкувати на тих прикладах національних концепцій соціальної політики, де „інвалідність” визначається перш за все, як „непрацездатність” та вводяться обмеження на види зайнятості людей з інвалідністю.

Соціальна модель „інвалідності ”

Дана модель розглядає „інвалідність” як проблему, створену суспільством і вважає соціальну дискримінацію найбільш суттєвою, а також причиною багатьох проблем. Порівнюючи медичну та соціальну моделі „інвалідності ”, можна навести такий приклад. Особа з інвалідністю, яка пересувається на візку хоче потрапити до учбового закладу, школи, кінотеатру тощо, але не може. Чому дана особа не може потрапити до цих закладів? Прихильники медичної моделі скажуть: „Тому, що людина пересувається на візку? Отже, проблема в візку та в самій людині з інвалідністю ”. Прихильники соціальної моделі скажуть: „Людина на візку не може потрапити до цих закладів через існуючі бар’єри – сходи, і це є єдиною проблемою. Архітектори, проектувальники, які будували ці заклади „просто забули, що є люди з інвалідністю”, і створили оточуюче середовище, яке робить людину „інвалідом ”.

Дана модель вважає „інвалідність” нормальним аспектом життя, а не відхиленням.

Розуміння „інвалідності ” як правозахисної моделі.

Прийняття Конвенції ООН про права інвалідів та Факультативного протоколу до неї говорить про початок нової епохи „у заохоченні, захисті та забезпеченні повного і рівного користування всіма людьми з інвалідністю всіма правами людини та основоположними свободами, а також у заохоченні поваги до властивої їм гідності” (ст.1 КПІ). Хоча особи з інвалідністю завжди мали ті ж самі права, що і всі інші люди, вперше їхні права комплексно закріплені в документі, що має обов’язкову юридичну силу.

Дана Конвенція відображає всі ті зміни, що відбулися останнім часом в підході до питань „інвалідності”. Підтримуючи соціальну модель „інвалідності”,

Українсько-канадський проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»: тренінгові модулі. – К., 2011. – 132с.

Конвенція про права інвалідів розвиває її далі, визнаючи „інвалідність” в якості правозахисної проблеми.

Наприклад, замість питання „Що не так з людиною з інвалідністю?”, необхідно поставити питання „Що не так з суспільством? Які соціальні, політичні, економічні умови потрібно змінити для того, щоб полегшити повне забезпечення всіма правами всіх людей з інвалідністю?”.

<i>Розуміння інвалідності як правозахисної проблеми</i>	
Благодійний підхід	Правозахисний підхід
Необов’язковість	Обов’язковість
Зовнішній контроль	Самостійність
Звуження можливостей	Розширення можливостей
Корекція дефекту	Корекція середовища
Обмеження активності	Полегшення активності
Зменшення гідності	Ствердження гідності
Залежність	Незалежність
Дискримінація	Рівність
Інституціалізація	Залучення
Сегрегація	Інтеграція

Підхід, який базується на правах, спрямований на пошук можливостей поважати і підтримувати багатогранність людей з інвалідністю шляхом створення необхідних умов для їхньої повноцінної участі в житті суспільства.

Після лекції тренер надає змогу учасникам задати питання.

Порада для тренера.

Попросіть учасників знайти приклади моделей „інвалідності” в своєму середовищі. Обговоріть ці приклади та проаналізуйте їх зі всіма учасниками.

1.3. „Інвалідність” та дискримінація

Актуальність теми

Розкриття теми надасть можливість осмислити, що потрібно враховувати у процесі формування освітньої політики для того, щоб забезпечити дотримання принципу рівності та недискримінації стосовно людей (дітей) з інвалідністю в реалізації їхнього права на освіту.

Завдання теми:

- ознайомити учасників тренінгу з важливістю розуміння досягнення недискримінації стосовно людей (дітей) з інвалідністю.

Перелік роздавального матеріалу до теми:

- Витяг з матеріалів лекції.
- Конвенція ООН про права інвалідів.

Термінологічний словник до теми:

„Дискримінація за ознакою інвалідності ” означає будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сферах. Вона включає всі форми дискримінації, в тому числі відмову в розумному пристосуванні (Конвенція ООН про права інвалідів).

Зміст теми та пропонований час:

Вид навчальної діяльності	Назва	Пропонований час
Робота з групами, лекція, загальне обговорення	„Інвалідність ” та дискримінація	60 хв.
Усього (тема 1.3. в цілому):		60 хв.

**Змістовне наповнення теми
„Інвалідність ” та дискримінація**

Методи навчання: лекція, обговорення, робота з групами.

Матеріали для обов'язкового вивчення: лекційний матеріал, Конвенція ООН про права інвалідів.

Теоретичний матеріал підтеми 1.3.

Принцип недискримінації є наріжним каменем законодавства про права людини та принципом, що увійшов до всіх інших договорів з прав людини. Обов'язок кожної держави - покласти край дискримінації, втілений як у нормативно-правових документах, так і в практичних аспектах життя.

Конвенція про права інвалідів (КПІ) містить три статті, що мають особливе значення для розуміння та забезпечення принципів рівності та недискримінації: стаття 2, ст.3 і ст.5.

Стаття 3 (Загальні принципи) чітко встановлює рівність і недискримінацію як два з найбільш важливих принципів Конвенції.

В Статті 5 КПП наголошується на тому, що „держави забороняють будь-яку дискримінацію на підставі інвалідності та гарантують людям з інвалідністю рівний і ефективний правовий захист від дискримінації на будь-якій підставі”.

Незважаючи на те, що додаткові підстави, за якими людей з інвалідністю не повинні дискримінувати, не перераховані у статті 5, вони з’являються в пункті (р) Преамбули, в якій вони перераховані як: ... *Раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні або інші переконання, національне, етнічне, корінне чи соціальне походження, майновий стан, народження, вік або інший статус.*

Хоча перелік заборонених підстав подібний до тих, що включені в інші міжнародні документи з прав людини, він набагато ширший, ніж деякі, тому що він має також посилання на „етнічне” походження, „корінне” походження і „вік” в якості підстави, на основі яких люди з інвалідністю не повинні піддаватися дискримінації.

Стаття 5 КПП являє собою перший випадок, коли міжнародна Конвенція з прав людини прямо забороняє дискримінацію за ознакою „інвалідності”. Це не означає, що дискримінація за ознакою інвалідності допускається на підставі попередніх конвенцій з прав людини. Можна стверджувати, що посилання в інших міжнародних договорах на „інші обставини” виключає дискримінацію за ознакою „інвалідності”. Визначення *дискримінації* міститься у статті 2 КПП.

У цілому, зобов’язання держав у справі забезпечення рівності та недискримінації включають в себе:

1. **Обов’язок дотримання:** держави повинні утримуватися від будь-яких дій, звичаїв або практики, які не узгоджуються з принципами рівності і недискримінації (наприклад, керівництво навчального закладу не повинно відсторонювати студента з інвалідністю від навчання на основі інвалідності).

2. **Обов’язок захищати:** держави повинні прийняти всі необхідні заходи для ліквідації дискримінації та порушення рівності будь-якими недержавними суб’єктами (наприклад, держава повинна забезпечити такий стан речей, щоб приватні навчальні заклади не проявляли у своїх навчальних програмах дискримінації стосовно людей з інвалідністю).

3. **Обов’язок реалізації:** держави повинні відігравати активну роль у прийнятті та здійсненні заходів щодо втілення в життя принципів рівності й недискримінації (наприклад, держава повинна поступово забезпечити доступ до безкоштовної середньої освіти всім бажаючим, включаючи осіб з інвалідністю).

Методи навчання: робота в групах.

Завдання для виконання:

Опис завдання:

1. Тренер звертається до аудиторії і просить навести приклади дискримінації людей з інвалідністю щодо реалізації їхнього права на освіту.

2. Всі відповіді учасників записуються на листку ватману.
3. Тренер просить учасників об'єднатися в пари або невеликі групи.
4. Кожна група або пара повинна обрати один із прикладів, що записаний на листку ватману, і обговорити між собою, відповідаючи на наступні питання:
  - Хто несе відповідальність за дискримінацію?
  - Чи особи, які є відповідальними, усвідомлюють, що вони поводять себе дискримінаційним чином?
  - Які корінні причини дискримінації?
  - Чи дискримінація впливає тільки на людей з інвалідністю? Як щодо їхніх друзів та родичів?
  - Що можна зробити для усунення найбільш важливих причин і/або перешкод для повного здійснення принципів рівності та недискримінації?

Тренер просить кожену групу або пару звітувати про їхній аналіз, а також у ролях зобразити хоча б один із бар'єрів або причин дискримінації.

В кінці тренер підводить загальний підсумок.

ТЕМА 2. Взаємозв'язок між розвитком та „інвалідністю”

2.1. Соціальна інклюзія – рівність можливостей для всіх

Актуальність теми:

Розкриття теми надасть можливість осмислити важливість реалізації ідей соціальної інклюзії для впровадження змін у реалізацію соціальної політики щодо осіб з інвалідністю.

Завдання теми:

- розширити знання учасників тренінгу з питань „соціальної інклюзії ” та її впливу на запровадження змін у сфері освіти осіб з інвалідністю.

Перелік роздавального матеріалу до теми:

- Витяг з матеріалів лекції.

Термінологічний словник до теми:

Інклюзія (від англ. *inclusion* - включення) - процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, і, насамперед, тих, хто має особливі потреби. Термін інклюзія має відмінності від термінів інтеграція та сегрегація. Інклюзія припускає розробку і застосування таких конкретних рішень, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в суспільному житті.

Зміст теми та пропонуванний час:

Вид навчальної діяльності	Назва	Пропонуванний час
Робота з групами, лекція, загальне обговорення	Соціальна інклюзія – рівність можливостей для всіх	50 хв.
Усього (тема 2.1.в цілому):		50 хв.

Змістовне наповнення теми

Соціальна інклюзія – рівність можливостей для всіх

Методи навчання: лекція, обговорення, робота з групами.

Матеріали для обов'язкового вивчення: лекційний текст.

Теоретичний матеріал до теми 2.1.

Результатом переходу суспільства до соціальної політики, заснованій на соціальній моделі інвалідності, є соціальна інклюзія, що створює для осіб з інвалідністю рівні можливості для забезпечення та реалізації їхніх прав.

„Соціальна інклюзія ” – це насамперед процес змін в політиці (соціальній, економічній), який спрямований на забезпечення соціальної рівності.

„Соціальна інклюзія ” – це забезпечення того, щоб усі діти і дорослі могли брати участь у житті суспільства як повноправні члени суспільства, яких поважають, і які роблять свій внесок у розвиток цього суспільства. Вона відображає активний і націлений на розвиток людини підхід до соціального добробуту, який передбачає більше, ніж просто ліквідацію бар’єрів чи ризиків.

Терміни „соціальна інклюзія ” та „соціальна ізоляція ” були прийняті для використання на рівні Європейського Союзу в кінці 1980 на початку 1990 років. „Соціальна інклюзія ” виникла як важлива концепція політики у відповідь на зростаючу соціальну нерівність, що стала наслідком нових умов на ринку праці, та невідповідності існуючої системи соціального забезпечення, які не могли задовольнити потреби різноманітних верств населення.

„Соціальна інклюзія ” охоплює широкий спектр стратегій, ресурсів, орієнтованих на ті групи населення, які знаходяться в несприятливому становищі.

Що є наріжними каменями „соціальної інклюзії ” стосовно осіб з інвалідністю?

Цінування і визнання - визнання і повага до окремих осіб і груп. У свою чергу, це включає визнання відмінностей у розвитку людей (дітей) і не прирівнювання „інвалідності ” до патології, вади; поширення переконання, що ми все-таки всі є однаковими в одному фундаментальному сенсі: *незважаючи на наші відмінності, ми усі маємо певну цінність.*

Розвиток людини – сприяння розвитку талантів, навичок, можливостей; вибору дітей і дорослих жити життям, яке вони цінують, і яке заслуговує на підтримку. Наприклад, це означає, надання можливості для навчання і розвитку для всіх, опіка та рекреаційні програми, спрямовані на сприяння і стимулювання розвитку і зростання особистості, а не лише на простий догляд за дітьми.

Причетність та участь – наявність прав і необхідної підтримки для того, щоб брати участь у прийнятті рішень, що стосуються кожного особисто в питаннях сім’ї та життя у суспільстві. Наприклад, це означає, що молоді люди приймають рішення самостійно, можуть контролювати послуги, які їм надаються; батьки братимуть участь у складанні навчального плану для своєї дитини і у прийнятті рішень щодо приміщення школи та інших питаннях, що впливають на життя їхніх дітей; громадяни братимуть участь у прийнятті рішень щодо політики та участі у політичному житті суспільства.

Територіальна близькість – спільне користування фізичним і соціальним простором для того, щоб при бажанні відбувалася взаємодія можливостей. Наприклад, це означає спільне користування громадськими місцями: бібліотекою, театрами, парками тощо.

Матеріальний добробут – наявність матеріальних ресурсів. Наприклад, фінансова підтримка соціальних програм із тим, щоб діти і їхні батьки могли повноправно брати участь у житті суспільства.

Проблема „соціальної інклюзії”, в першу чергу, є питанням дотримання прав людини, а також питанням, що визначає політику держави. Згідно визначення видатного економіста, лауреата Нобелівської премії Амартья Сена „Процес інклюзії характеризується наявністю соціального досвіду, який використовується всіма категоріями населення, рівністю можливостей досягти успіхів у житті, які надаються кожній людині, а також досягнення кожним громадянином базового рівня благополуччя”.

Питання „соціальної інклюзії” повинні стосуватися як політики в сфері освіти, так і політики в сфері охорони здоров’я, економіки, працевлаштування, міграції, а також політики в сфері будівництва та благоустрою тощо. В першу чергу, це повинно стосуватися освіти. Чому? Мабуть тому, що освітня система є віддзеркаленням становища суспільства й одночасно важливим засобом його перебудови.

Завдання для виконання:

Опис завдання:

1. Тренер умовно проводить лінію між двома стінами кімнати і пояснює учасникам, що один край цієї лінії символізує *абсолютну інклюзію*, а протилежний край означає *абсолютну ізоляцію*, середина цієї лінії означає нейтральність.
2. Тренер, звертаючись до учасників, просить їх вибрати собі місце на цій лінії, залежно від їхніх переконань: *Яка політика впроваджується в Україні стосовно осіб з інвалідністю в реалізації їх права на освіту?*
3. Коли учасники займуть свої місця на лінії, тренер просить їх обговорити їхнє положення на цій лінії разом із партнером, який стоїть поруч.
4. Звертаючись до груп, тренер просить їх пояснити чому вони зайняли дану позицію, висловивши аргументи в підтримку.
5. По закінченню вправи тренер робить узагальнення та надає коментарі.

2.2. „Лінза інвалідності ” – інструмент для розробки та впровадження політики

Актуальність теми:

Застосування „лінзи інвалідності ” в практичній роботі надасть можливість учасникам користуватися інноваційним підходом у розробці та впровадженні політики, яка є інклюзивною стосовно осіб з інвалідністю.

Завдання теми:

- отримати нові знання з питань застосування „лінзи інвалідності ” в практичній роботі в різних сферах соціальної політики щодо осіб з інвалідністю.

Перелік роздавального матеріалу до теми:

- Інформаційний матеріал „Лінза інвалідності”.

Термінологічний словник до теми:

„Лінза інвалідності” – це *інструмент* для розробки і впровадження політики, яка є інклюзивною стосовно осіб з інвалідністю. „Лінза інвалідності” допомагає з’ясувати проблемні аспекти будь-якої законодавчої ініціативи, планів, програм, які прямо чи опосередковано стосуються людей з інвалідністю, та накреслити шляхи виходу з ситуації.

Зміст теми та пропонований час:

Вид навчальної діяльності	Назва	Пропонований час
Робота з групами, лекція, загальне обговорення	„Лінза інвалідності ” – інструмент для розробки та впровадження політики.	45 хв.
Усього (тема 2.2. в цілому):		45 хв.

Змістовне наповнення теми

„Лінза інвалідності ” – інструмент для розробки та впровадження політики.

Методи навчання: лекція-презентація, обговорення.

Матеріали для обов’язкового вивчення: лекційний матеріал.

Теоретичний матеріал до теми 2.2.

Лекція-презентація

„Лінза інвалідності” – це інструмент для розробки і впровадження політики, яка є інклюзивною стосовно осіб з інвалідністю. „Лінза інвалідності ” допомагає з'ясувати проблемні аспекти будь-якої законодавчої ініціативи, планів, програм, які прямо чи опосередковано стосуються людей з інвалідністю, та накреслити шляхи виходу з ситуації.

„Лінза інвалідності”:

- надає фахівцям, які розробляють і аналізують державну політику, схему для вивчення й коригування впливу запропонованої ініціативи, програми на соціальний стан осіб з інвалідністю;
- дає змогу поглянути під новим кутом на основні причини таких проблем, як дискримінація, несприятливі умови та обмежені можливості щодо людей з інвалідністю;
- є засобом створення соціального середовища, яке враховує права і потреби осіб з інвалідністю;
- допомагає ліквідувати дискримінацію щодо людей з інвалідністю та надає їм можливість для повноцінної участі в житті суспільства.

За допомогою „Лінзи інвалідності ” (у буквальному значенні „лінза ” – це засіб для покращення зору, який посилює чіткість бачення) можна визначити реальний ступінь інклюзивності політики, яка діє в Україні стосовно людей з інвалідністю. Розгляд законодавчо-нормативних актів, програм, інструкції та процедури крізь „лінзу інвалідності ” означає іншими словами, розгляд з застосуванням низки спеціальних оцінювальних методик. Для аналізу певного документа можна використовувати різні форми цього аналітичного інструмента. Однак, необхідно дотримуватися головного принципу – *розглядати всі твердження ніби через збільшувальне скло, шукаючи серед них такі, які необхідно змінити, аби надати їм інклюзивного характеру*. Методи „лінзи інвалідності ” побудовані таким чином, щоб допомогти представникам різних інституцій (державних та неурядових) оцінювати вже існуючі, або ті, що розробляються, програми, законодавчо-нормативні документи з погляду недискримінації, рівності можливостей, поваги до особливостей, повного та ефективного включення у суспільне життя людей з інвалідністю.

Фактично, „Лінза ” являє собою низку запитань щодо існуючої політики стосовно людей з інвалідністю, зокрема урядових ініціатив. Запитання, спрямовані на виявлення основних аспектів її впливу, допомагають забезпечити створення більш досконалих законів, програм і послуг, які:

- є інклюзивними стосовно осіб з інвалідністю;
- є недискримінаційними;

- ґрунтуються на повазі прав і потреб осіб з інвалідністю;
- відповідають принципам „універсального дизайну”, забезпечуючи доступність та „розумне пристосування” для осіб з інвалідністю;
- враховують в процесі надання послуг, що розраховані на широку масу населення, конкретні потреби осіб з інвалідністю, згідно з типом обмеження;
- запобігають непередбачуваним негативним наслідкам;
- розроблені з урахування пропозицій осіб з інвалідністю;
- забезпечують повне та ефективне включення у суспільне життя людей з інвалідністю;
- відображають цілі уряду щодо досягнення рівних і справедливих умов для всіх без винятку громадян.

Слід підкреслити, що „лінза інвалідності” є не тільки засобом аналізу й розробки політики. Вона є водночас і засобом запровадження та створення умов для інклюзивної практики.

Коли слід застосовувати „лінзу інвалідності”?

„Лінзу інвалідності” можна використовувати для опрацювання будь-якої ініціативи, яка прямо чи опосередковано стосується осіб з інвалідністю. Її можуть взяти на озброєння органи влади та громадські інституції.

„Лінзу” необхідно застосовувати перед написанням чи запровадженням будь-яких законодавчо-нормативних актів, будь-яких формальних інструкцій, проведенні заходів. Її застосування дає змогу отримати важливу інформацію, яка може бути принагідною на етапі корегування проектів законів, нормативних актів із метою надання їм інклюзивного характеру.

„Лінзу” рекомендується застосовувати в процесі:

- окреслення проблеми;
- визначення критеріїв цінності;
- вивчення альтернатив;
- оцінки перспектив реалізації;
- вироблення рекомендацій.

Застосування „лінзи інвалідності”:

- Сприяє вдосконаленню програм і послуг для осіб з інвалідністю*

Оскільки ще на етапі планування, яке здійснюється з урахуванням пропозицій та інтересів людей з інвалідністю, пристосування під різні типи їхніх особливих потреб забезпечуються саме там, де вони необхідні користувачам.

- Допомагає підвищувати рівень ефективності*

Оскільки пристосування для користувачів, попередньо закладені в програмах і послугах, дають змогу економити час і кошти, бо немає потреби корегувати послуги і підтримку згодом, коли вони вже надаються. Наприклад, із погляду фінансових і часових витрат раціональніше на самому початку будівництва

зводити архітектурно доступні споруди для маломобільних громадян, ніж здійснювати архітектурні зміни на пізнішому етапі.

□ *Максимально підвищує ймовірність забезпечення та реалізації прав*

Люди з інвалідністю сьогодні стикаються з численними бар'єрами в реалізації їхніх прав, відчуваючи на собі подвійну дискримінацію. Використання „лінзи інвалідності ” надасть змогу вжити заходи на рівні держави, спрямовані на забезпечення повного і рівного користування людьми з інвалідністю всіма правами людини та основоположними свободами на рівні з іншими.

□ *Допомагає уникнути негативного побічного ефекту для осіб з інвалідністю в процесі внесення змін в існуючу політику*

Життєві реалії та потреби таких осіб неоднорідні. Тому, в „лінзі інвалідності” необхідно враховувати цілу низку змінних величин. Наприклад, різні типи обмежених можливостей чи їх комбінації, вікові, культурні, гендерні характеристики та вплив політики на їхні родини і піклувальників. Це здійснюється для того, щоб виявлені потреби можна було відповідним чином врахувати в процесі розробки спеціальних програм. „Лінза інвалідності ” допомагає подолати перешкоди в ставленні, які виникають внаслідок існуючих цінностей і переконань та інституційних бар'єрів, зумовлених владою на рівні законодавства і виконавчої практики.

Завдання для виконання:

Опис завдання:

1. З метою закріплення матеріалу тренер звертається до учасників тренінгу з питаннями:

- Чи підходить одна „лінза інвалідності ” для всіх випадків?
- Чи можна застосовувати одну й ту саму „лінзу інвалідності ” до всіх питань та проблем інвалідності?
- Чи існує універсальна „лінза інвалідності ”?

2. Тренер дає змогу висловитись якомога більшому числу учасників, а потім робить узагальнення.

Можливий коментар тренера.

Різні органи влади й інституції можуть розробляти свої „лінзи інвалідності”. „Лінза інвалідності ” може бути засобом аналізу і розробки відомчої, регіональної „політики ” з тим, щоб вона сприяла створенню умов для інклюзивної практики. „Лінза інвалідності ” застосовується для вивчення різних аспектів „політики ”: починаючи від її аналізу й розробки до планування і реалізації програм та конкретних механізмів і процедур. Потреби осіб з інвалідністю неоднакові, і тому „лінза інвалідності ” має враховувати типи обмежень, вікові, культурні та гендерні характеристики. Крім того, нею слід передбачати можливий вплив політики, законодавства, нормативних положень на людей з інвалідністю, їхні родини та їхніх піклувальників.

Тема 3. Інклюзивна освіта – шлях до рівних можливостей

3.1. Інклюзивна освіта як один з аспектів прав людини

Актуальність теми

Розкриття даної теми сприятиме поглибленню розуміння питань інклюзивної освіти.

Завдання теми:

- структурувати знання учасників тренінгу з питань інклюзивної освіти та шляхів її провадження в Україні.

Перелік роздавального матеріалу до теми:

- Загальна декларація прав людини (Витяг).
- Конвенція ООН про права дитини (Витяг).
- Конвенція ООН про права інвалідів (Витяг).
- Саламанкська декларація.
- Програма дій з освіти осіб з особливими потребами.
- Конвенція ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в сфері освіти.
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації по відношенню до жінок (Витяг).
- Цілі в сфері освіти для всіх. Цілі розвитку тисячоліття.
- Доповідь „Образование для всех к 2015 году. Добьемся ли мы успеха? ”, ЮНЕСКО, 2008г.
- Руководящие принципы политики в области инклюзивного образования, ЮНЕСКО, 2009 г.
- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.12.09. № 1482 „Про затвердження плану заходів щодо впровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року ”.
- Наказ МОН № 855 від 11.09.09. „Про затвердження плану дій щодо впровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009 -2012 роки ”.
- Наказ МОН № 11 53 від 21.03.09 „Про заходи МОН на виконання завдань, визначених розпорядженням Кабінету Міністрів України ” від 03.12.09 № 1482.

Термінологічний словник до теми:

„Інклюзивна освіта” - процес укріплення можливостей системи освіти для охоплення всіх учнів. ЮНЕСКО розглядає інклюзію як „динамічний метод позитивного реагування на багатоманітність учнівського контингенту та ставлення до індивідуальних відмінностей не як до проблем, а як до можливостей для збагачення навчального процесу ” (Керівні рекомендації до інклюзії: забезпечення доступу до освіти для всіх, ЮНЕСКО).

Інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній процес.

Інклюзія – це політика та процес, які дають змогу всім дітям брати участь у всіх програмах. (Міжнародні консультації з питань раннього навчання дітей з особливими потребами).

Зміст теми та пропонований час.

Вид навчальної діяльності	Назва	Пропонований час
Робота з групами, лекція, загальне обговорення	Інклюзивна освіта як один з аспектів прав людини	60 хв.
Усього (тема 3.1. в цілому):		60 хв.

Змістовне наповнення теми

Інклюзивна освіта як один з аспектів прав людини

Методи навчання: робота в групах, обговорення, лекція, мозковий штурм.

Матеріали для обов’язкового вивчення: текст лекції, міжнародні та українські законодавчі акти, документи щодо освіти, в тому числі інклюзивної.

Теоретичний матеріал до теми 3.1.

В основі інклюзивної освіти лежить право людини на освіту, проголошене Загальною декларацією прав людини (1948р.) і кожна держава зобов’язана забезпечити реалізацію цього права для всіх, незважаючи на індивідуальні особливості.

В багатьох країнах світу в 1970-ті роки відбулися значні зміни в соціальній політиці, що спричинило зміну в ставленні до осіб з інвалідністю, зокрема до дітей з інвалідністю/особливими потребами. Пропаганда концепції інклюзії дала змогу всім особам з інвалідністю брати участь у різноманітних програмах, бути включеними і залученими до життя суспільства. Процес включення означає фокусування на розвитку системи та перетворення її на універсальну. Наприклад, щодо дітей з інвалідністю/особливими потребами включення ілюструє перенесення акценту з догляду на освіту та особистий розвиток. Включення базується на визнанні здібностей і потенціалу всіх дітей до розвитку, якщо суспільство здатне задовольняти їхні потреби.

Було прийнято цілий ряд міжнародних документів, які допомогли сконцентрувати увагу на принципі включення як на підході, що відповідає на запити осіб з інвалідністю. Міжнародний рік інвалідів (1981р.) став поворотним пунктом в усвідомленні проблем, які стоять перед людьми (дітьми) з інвалідністю.

Десятиліття людей з інвалідністю (1982-1993): міжнародні документи, які з'являються в ці роки, допомагають захищати та пропагувати права осіб з інвалідністю.

Зокрема, одним із документів, що підсилив правовий захист дітей з інвалідністю стала Конвенція ООН про права дітей (1989р.), яка підкреслила, що „всі права стосуються всіх дітей без дискримінації на будь-якому ґрунті, включаючи інвалідність”. Дана Конвенція також проголошує право на спеціальний догляд, освіту, медичне обслуговування, навчання та реабілітацію. Всі ці права повинні забезпечуватися так, щоб кожна дитина змогла досягти „найповнішої соціальної інтеграції та індивідуального розвитку, включаючи духовний та культурний розвиток”. Форум „Освіта для всіх” (1990р.) сформував „Програму дій для задоволення базових освітніх потреб”, яка далі розвинула положення про те, що всі діти повинні мати доступ до базової освіти. У 1993 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Стандартні правила рівних можливостей для осіб з особливими потребами. Наступною ініціативою була Саламанкська декларація та Програма дій щодо освіти дітей з особливими потребами, прийнята на Всесвітній конференції „Освіта для дітей з особливими потребами”: доступність та якість” 1994р.), Цілі розвитку тисячоліття (2000р-2015р.)

Крім того, в інших основоположних міжнародних договорах про права людини – Конвенції ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в освіті (1960р.) та про ліквідацію всіх форм дискримінації по відношенню до жінок (1979р.) – не лише підкреслюється заборона дискримінації, а й наголошується на необхідності активного її викорінення. З цих прав логічно випливає, що всі діти мають право здобувати такий вид освіти, що не піддає їх дискримінації за жодною ознакою: наприклад, на основі касты, етнічної приналежності, релігії, економічного статусу, статусу біженця, мови, статі, обмежених можливостей тощо і що

держава має вживати заходів для реалізації цих прав у будь-якому навчальному середовищі.

Підхід до освіти, що ґрунтується на застосуванні прав людини, включає в себе три основоположні принципи:

- Доступ до безкоштовної і обов'язкової освіти.
- Рівність, інклюзія та відсутність дискримінації.
- Право на якісну освіту, зміст і процеси.

Інклюзивна освіта визнає: всі (особи) діти можуть навчатися; повага відмінності у дітях (вік, стать, етнічна приналежність, мова, стан здоров'я тощо); заохочуються освітні структури, системи, програми що відповідають потребам усіх (осіб) дітей; є частиною ширшої стратегії розвитку інклюзивного суспільства.

Чотири ключові елементи інклюзивної освіти:

- *Інклюзія – це процес.* Важливо зазначити, що інклюзія має розглядатись як постійний пошук ефективних шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. У цьому випадку відмінності розглядаються як позитивне явище, яке має враховуватися у процесі навчання дітей та дорослих.
- *Інклюзія пов'язана з визначенням перешкод та їх подоланням.* Відповідно вона включає проведення комплексної оцінки, збір інформації з різноманітних джерел для розробки індивідуального плану розвитку та реалізації його на практиці.
- *Інклюзія передбачає присутність, участь та досягнення.* „Присутність” в цьому контексті розглядається як надання можливості навчатися в загальноосвітньому навчальному закладі та наявність пристосування, необхідного для цього. „Участь” розглядається як позитивний досвід, який набуває учень у процесі навчання, та ставлення учня до самого себе в цьому процесі. „Досягнення” розглядається як комплексний результат навчання упродовж навчального року, а не лише результати тестів та екзаменів.
- *Інклюзія передбачає посилену увагу до тих груп учнів, які підлягають „ризикі” виключення або обмеження в навчанні.* Це визначає моральну відповідальність перед такими „групами ризику” та гарантування їм можливості участі в освітньому процесі.

В Україні ідеї інклюзивного навчання, попри всю дискусійність питань „за” чи „проти”, досить швидко поширюються і знаходять підтримку серед батьків, вчителів та інших верств населення. Зокрема, дедалі більше батьків бажають навчати своїх дітей з проблемами розвитку у найближчій до місця проживання школі, як це роблять всі інші. Зростає спротив батьків навчанню

дітей у спеціальних навчальних закладах, особливо в школах-інтернатах. У суспільстві частіше лунають думки про те, що:

1) діти з інвалідністю повинні мати такі ж можливості в одержанні освіти, як і інші;

2) діти з інвалідністю повинні навчатися в найближчих до місця проживання школах разом із своїми ровесниками.

Водночас, є багато батьків, які хочуть, щоб їхні діти навчалися в спеціальних навчальних закладах, вважають навчання там більш професійним і часто комфортним для їхніх дітей і вигідним для сім'ї. По закону вони мають на це право. Є випадки звернень батьків, щоб перевести дитину з інклюзивно-інтегрованих умов навчання у спеціальний навчальний заклад.

Для цього є ряд об'єктивних причин. Найперше, це неправильна організація навчання дитини з інвалідністю / особливими потребами і стосується вона переважно так званої „стихійної” інтеграції, коли під час навчання зовсім не враховуються особливі освітні потреби дитини. За даними Відділу осіб з особливими потребами МОН України на таких умовах в системі освіти України, на жаль, перебуває близько 130 тисяч осіб. Зрозуміло, що ефективність такого навчання низька. В таких умовах розвиток дитини штучно гальмується, веде до хронічної неуспішності і різного роду викривлень у формуванні особистості.

Іншою досить характерною причиною є медичний підхід батьків у ставленні до своєї дитини, схильність вважати дитину хворою і бажанням захистити її від невідповідних навантажень, стилю навчання, поганого ставлення тощо.

Крім цього, велике значення в таких випадках має невдала практика навчання таких дітей в загальноосвітній школі. Причиною тут можуть бути некоректне ставлення однолітків до дитини, яке вони виявляли через: дражніння, висміювання, знущання, злі жарти, жорстокість, знецінення. В інших випадках через ставлення педагогів, які з різних причин – через високу професійну відповідальність, антипатію чи складність роботи та необізнаність - відмовляються працювати з такими дітьми.

Рух до інклюзії є поступовим і має ґрунтуватися на чітко сформульованих принципах, орієнтованих на розвиток усієї системи. Для того, щоб зменшити бар'єри представникам державних структур, громадським організаціям, викладачам та іншим зацікавленим сторонам необхідно здійснити певні кроки, до яких мають бути залучені всі члени місцевої громади, в тому числі політичні та релігійні діячі, місцеві органи освіти і засоби масової інформації. Наприклад, першими кроками можуть бути:

- Мобілізація громадської думки.
- Розбудова консенсусу.
- Здійснення аналізу ситуацій на місцях.
- Реформування законодавчої бази.
- Підтримка місцевих проектів.

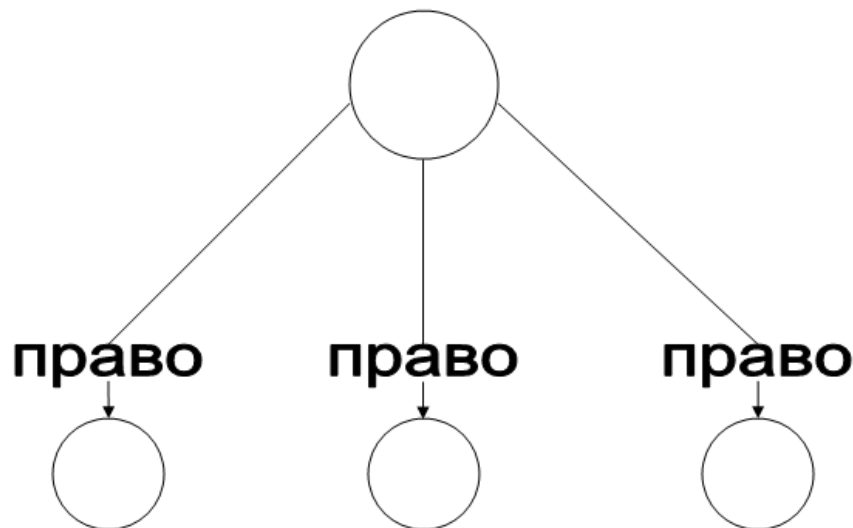
За даними нещодавнього дослідження Світового банку і зростаючої бази досліджень у світі, інклюзивна освіта є не лише економічно ефективною, а й рентабельною, причому „рівність сприяє досягненню відмінних результатів”. До того ж, у галузі освіти „країни дедалі повніше усвідомлюють неефективність паралельного існування різних систем управління, організаційних структур і послуг та нереалістичний із фінансової точки зору варіант спеціальних шкіл”.

Однак, розглядаючи суспільство як цілісну систему, більш доречним є запитання про витрати суспільства, коли воно *не* надає освіту всім дітям. У такому контексті стає зрозуміло, що найбільш рентабельним є забезпечення освіти для всіх дітей. Адже освіта є тією наріжною основою, від якої залежить виживання людства і розвиток нації, це важлива інвестиція, де компроміси неприпустимі. Відтак, замість того, щоб зосереджуватися на скороченні витрат, системам необхідно вивчити шляхи мінімізації марного витрачання ресурсів і способи оптимального їх використання задля підвищення економічної ефективності освіти.

Завдання для виконання:

Опис завдання:

1. Тренер ділить учасників на групи і пропонує кожній групі виконати наступне завдання.

2. На аркуші ватману представлено малюнок. У верхньому колі написано „інклюзивна освіта”.

Тренер просить групи дати відповідь на питання:

Українсько-канадський проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»: тренінгові модулі. – К., 2011. – 132с.

- Якщо держава не забезпечує/ не впроваджує інклюзивну освіту на всіх рівнях, то які будуть наслідки для осіб з інвалідністю? В якому праві буде відмовлено?

3. Групи обговорюють і заповнюють коло „право”. Наприклад, „право на працю”.

4. Після завершення роботи групи представляють свої напрацювання.

5. Тренер коментує та робить узагальнення.

На замітку тренера. Для більш ефективного закріплення знань можна використати для цієї вправи Конвенцію ООН про права інвалідів (КПІ). Тоді учасники, заповнюючи коло („право”), повинні вказати також і номер статті. Наприклад, „право на працю”, стаття 27 КПІ.

Підведення підсумків роботи тренінгу

Завдання для виконання:

Опис завдання:

1. Тренер ініціює обговорення підсумків роботи тренінгу. Орієнтовні питання для обговорення:
  - Найяскравіше враження від тренінгу?
  - Які питання залишилися нерозкритими?
  - Чи справдилися ваші сподівання?
  - Чим ви можете поділитися з іншими?
2. Увага учасників акцентується на „очікуваннях”, які учасники висловили перед початком тренінгу. Кожному учаснику надається можливість висловитися, задавати один одному та тренеру питання.
3. На завершення тренер дякує всім за плідну роботу, приємне спілкування і нові знання або враження, які і він теж отримав від групи.

Список використаних інформаційних джерел

- Конституція України.
- Закон України „Про реабілітацію інвалідів в Україні”.
- Закон України „Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні”.
- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.12.09. № 1482 „Про затвердження плану заходів щодо впровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року”.
- Наказ МОН № 855 від 11.09.09. „Про затвердження плану дій щодо впровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009 -2012 роки”.
- Наказ МОН № 11 53 від 21.03.09 „Про заходи МОН на виконання завдань, визначених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.12.09 № 1482”.
- План дій Ради Європи щодо сприяння правам і повній участі людей з обмеженими можливостями в суспільстві: покращення якості життя людей з обмеженими можливостями в Європі в 2006-2015 роках.
- Конвенція ООН про права інвалідів.
- Всесвітня програма дій відносно інвалідів, прийнята Генеральною Асамблеєю 3 грудня 1982 року (Резолюція 37/52).
- Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 48/96.
- Керівні рекомендації до інклюзії: забезпечення доступу до освіти для всіх, ЮНЕСКО
- Практичний посібник для парламентарів щодо Конвенції ООН про права інвалідів та Факультативного протоколу до неї. ООН, Женева, 2007рік.
- Тренінг з прав людини. Серія професійних тренінгів. Верховний Комісар з прав людини, Центр з прав людини, Женева, Нью-Йорк. 2000р
- Матеріали Канадського центру вивчення неповносправності „Розробка та здійснення соціальної політики”, 2009 рік. (<http://www.education-inclusive.com>).